

Zwarte dozen binnen het huidige radicaliseringsonderzoek

WIM HARDYNS^a
GERT VERMEULEN^b
LANA DE PELECIJN^c
STEF DECOENE^d

Panopticon, 41 (3), 247-250
© 2020 Maklu | ISSN 0771-1409 | Mei 2020

- ^a Docent, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (corresp.: wim.hardyns@ugent.be)
- ^b Gewoon hoogleraar, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (corresp.: gert.vermeulen@ugent.be)
- ^c FWO-aspirant (dossier nr. 11F9919N), Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (corresp.: lana.depelecijn@ugent.be)
- ^d Doctor in de psychologie en verbonden aan 'LiSn' als extern onderzoeksadviseur

In het vorige themanummer werd het contra-terrorismebeleid behandeld, en meer specifiek de vraag hoe we terreur in de toekomst kunnen voorkomen. In dit themanummer willen we stilstaan bij de processen die terreurdaden voorafgaan, en focussen we op het radicaliseringsproces als dusdanig en de wijze waarop we dit preventief/repressief kunnen of moeten aanpakken.

Terroristische aanslagen zorgden de voorbije jaren zowel op nationaal én internationaal niveau voor een toename in onderzoek naar radicalisering. De vragen hoe we radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme kunnen begrijpen enerzijds, en hoe we dit kunnen tegengaan anderzijds, werden al snel prangende (maatschappelijke) kwesties bovenaan de politieke agenda. Wanneer we kijken naar de huidige stand van zaken in het radicaliseringsonderzoek, stellen we echter vast dat er nog steeds verschillende lacunes of 'zwarte dozen' zijn die ons verhinderen een eenduidig beeld te krijgen van het fenomeen en de aanpak ervan¹.

Een eerste zwarte doos binnen het huidige radicaliseringsonderzoek betreft het gebrek aan voldoende inzicht over 'hoe' en 'waarom' radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme zich voordoen. Vanuit verschillende disciplines werden theoretische verklaringsmodellen ontworpen, maar dit leidde nog niet tot een algemeen aanvaard causaal model. Wanneer we kijken naar de 'hoe'-vraag (de wijze waarop het radicaliseringsproces zich voordoet en hoe de verschillende factoren met elkaar interageren), stellen we vast dat radicalisering volgens sommige onderzoekers een lineair, gefaseerd proces (helder gedetermineerd) betreft, daar waar andere onderzoekers uitgaan van een niet-lineair, dynamisch proces (niet vanaf het begin gedetermineerd). Wat de 'waarom'-vraag betreft, (de causale factoren die ten grondslag liggen aan het radicaliseringsproces), liggen de oorzaken van het fenomeen volgens sommige onderzoekers in algemene structurele factoren (bijvoorbeeld

¹ Voor een volledig overzicht zie RAN (2016). Radicalisation Research – Gap Analysis.

de sociaal-economische achterstelling waarin iemand is opgegroeid), terwijl andere theoretische strekkingen triggers en drijfveren op individueel niveau benadrukken (bijvoorbeeld de criminele geneigdheid van individuen of hun delinquente *peers*). Ook algemene criminologische theorieën, gaande van de *General Strain theory* (eerder vanuit de ervaren negatieve behandeling, of negatieve emoties) tot de *Social Learning Theory* (waarbij uitgegaan wordt van aangeleerd gedrag, en imitatiegedrag), hebben tevergeefs geprobeerd tot een volledig inzicht te komen van radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme. Tenslotte stellen we vast dat er binnen het huidige radicaliseringsonderzoek onduidelijkheid bestaat over de dynamiek tussen radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme. Zo zijn onderzoekers het namelijk nog steeds niet eens over de vraag of er een (causale) relatie bestaat tussen (extremistische) ideeën en (extremistisch) gedrag en hoe deze relatie er dan precies uitziet.

Deze afwezige wetenschappelijke consensus zorgt ervoor dat er tot op heden nog steeds geen algemeen aanvaarde definities zijn van radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme; die zijn nochtans essentieel om een gemeenschappelijke wetenschappelijke taal te spreken, én om op elkaar bouwend empirisch onderzoek te kunnen doen. Door de afwezigheid van een vast begrippenkader worden deze concepten zowel in onderzoek als in beleid vaak door elkaar gebruikt. Vanuit maatschappelijk en juridisch oogpunt is dit bijzonder problematisch: het heeft contraproductieve gevolgen ten aanzien van het beperken of in verdenking stellen van afwijkende meningsuitingen, of de (vroegtijdige) ‘targeting’ van bepaalde personen. Daarnaast stellen we vast dat de uiteenlopende theoretische verklaringsmodellen van radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme eveneens resulteren in verschillende perspectieven over de aanpak van deze fenomenen.

Dit brengt ons meteen bij een volgende zwarte doos binnen het huidige radicaliseringsonderzoek, namelijk het gebrek aan voldoende inzicht over deradicalisering en *disengagement*. Een werkzame interventie ten aanzien van escalerend extremisme of terrorisme vooronderstelt voldoende inzicht in hoe causale processen bijdragen tot het probleem dat we willen oplossen. Maar de afwezigheid van een gedeeld begrippenkader en de hinderpalen bij het cumulatief uitvoeren van empirisch onderzoek, vertalen zich ook naar ineffektieve (of niet in detail te evalueren) interventies die mikken op deradicalisering en *disengagement*. Hoe kunnen we het probleem erkennen? Vanaf wanneer is radicaliserend denken een alarmsignaal? Op welke causale processen kunnen we ingrijpen? Moeten programma’s accent leggen op ideologie, sociale netwerken, psychopathologie, persoonlijke cognitieve schema’s, politieke structuren, en/of maatschappelijke processen? Uit eerdere analyse van enigszins empirisch onderzochte interventieprogramma’s² kunnen we afleiden hoe moeilijk adequate evaluaties kunnen worden uitgevoerd. Merk ook op dat gebrekkig zicht op welke causale processen een rol spelen, en hoe ze op elkaar al dan niet inwerken, negatieve impact heeft op de organisatie van *multi-agency* interventies (bovenop de praktische, deontologische, en ook soms ideologische obstakels bij het proberen uittekenen van dergelijke interventies).

Vertrekkende vanuit deze zwarte dozen kunnen we alvast enkele aanbevelingen formuleren voor toekomstig radicaliseringsonderzoek. Ten eerste dient toekomstig onderzoek zich nog meer te richten op hoe we radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme kunnen begrijpen. Meer bepaald dienen onderzoekers tot wetenschappelijke consensus te

2 Zie: DE PELECIJN, L., HARDYNS, W., JANSSENS, J., DECOENE, S. & PAUWELS, L. (2018). Waar een wil is, is een (uit)weg? Exit in de gevangenis: processen, programma’s en aanbevelingen. *Panopticon*, 39(1), 18-33.

komen over de hoe- en waarom-vraag en over de relatie tussen (extremistische) cognities en gedrag, alvorens over te kunnen gaan tot onderzoek naar *disengagement* en deradicalisering. Belangrijk in deze context is dat bestaande studies en theoretische verklaringsmodellen (ook vanuit andere, maar geassocieerde, onderzoeksdomeinen) met elkaar geïntegreerd worden, eerder dan geïsoleerd, en dat er wordt gezocht naar gemeenschappelijke gronden. Zo kunnen ook bestaande studies naar andere vormen van georganiseerde criminaliteit en politiek geweld interessante invalshoeken zijn voor toekomstig radicaliseringsonderzoek. Ook onderzoek rond processen die geweld faciliteren kunnen hiertoe bijdragen. Verder is het belangrijk dat onderzoekers, in de mate van het mogelijke, ook zelf het veld ingaan, en zelf gegevens verzamelen (bij (ex-)geradicaliseerden/extremisten, hun netwerken, preventiewerkers, veiligheidsdiensten, e.d.m.). Het tekort aan *evidence-based* onderzoek en de methodologische beperkingen die vaak gepaard gaan met radicaliseringsonderzoek zijn volgens het *Radicalisation Awareness Network* immers de voornaamste redenen waarom we tot op heden nog steeds te weinig weten over radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme. Wanneer conceptuele helderheid kan verkregen worden, zal ook onderzoek naar deradicalisering en *disengagement* daar baat bij hebben. We denken daarbij in eerste instantie aan meer evaluatieonderzoek van bestaande initiatieven en programma's. Wat werkt en wat werkt niet? Het zou geen overbodige luxe zijn die informatie en *good practices* snel en efficiënt te kunnen delen, over de landsgrenzen heen.

Daarom ook is het essentieel om op regelmatige basis wetenschappelijk onderzoek samen te brengen, en met elkaar te confronteren. Met dit themanummer geven we ruimte aan diverse perspectieven op radicaliseringsonderzoek, om het debat daarover verder aan te moedigen.

In het eerste artikel van dit themanummer ("*De radicaliseringsmachine: ervaringen van geïnviseerde gemeenschappen uit Molenbeek en Verviers*") staan Mattias De Backer, Erik Claes, Tom Flachet, Ali Moustatine en Hassan Bousetta uitvoerig stil bij het concept 'radicalisering'. Ze kijken met een kritische bril naar de wijze waarop het concept wordt gebruikt in de wetenschappelijke literatuur en in beleidsdocumenten. Ze focussen daarnaast op de vraag hoe de term radicalisering en de maatschappelijke respons op het fenomeen wordt ervaren door geïnviseerde gemeenschappen. Hiervoor baseren ze zich op data uit kwalitatief onderzoek in Molenbeek en Verviers, dat kaderde in het CONRAD-project³, dat plaatsvond tussen 2017 en 2019.

In het tweede artikel van dit themanummer ("*De Belgische gecoördineerde analyse van de dreiging, van de actie en van de informatieflux: van AGG over OCAD naar (de toekomst van) het Actieplan Radicalisme*") belicht Matthias Van Hoey de bestuurlijke samenwerking bij terrorismebestrijding in België. Dit doet hij door de algemene historische ontwikkeling inzake terrorismebestrijding te schetsen vanaf de jaren '70 van vorige eeuw. Hij neemt de lezer mee in de evolutie van een versnipperd veiligheidsbestel en plaatst het huidige Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse (OCAD), opgericht in 2006, en het federale Actieplan Radicalisme (Plan R) van 2015, in de juiste context. De uitdagingen die zich stellen ter preventie van het radicaliseringsproces worden beklemtoond.

In de forumbijdrage van dit themanummer ("*De kruimels van het Kalifaat. Het repatriëringsdilemma rond de Belgische foreign terrorist fighters en hun families*") buigen Sigrid Raets en

3 Een constructieve analyse van attitudes, beleid en programma's met betrekking tot radicalisering (opdrachtgever: BELSPO – Belgian Science Policy).

Elise Blondeel zich over de vraag wat te doen met de Belgische *foreign fighters* en hun kinderen, die zich nog in het Midden-Oosten bevinden. Ze benaderen dit repatriëringsdilemma vanuit een dubbele optiek, waarbij zowel een kinderrechten- als een veiligheidsperspectief geboden worden. Vanuit deze dubbele optiek worden de verschillende opties om met dit vraagstuk om te gaan tegen elkaar afgewogen.